

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 09 | pp. 217-223 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

AHOLINI IJTIMOYIY HIMOYA QILISHNI IFODALOVCHI STATISTIK KO'RSATGICHLAR TIZIMI VA ULARNING AXBOROTLAR BAZASINI SHAKLLANTIRISH

Kudbidinova M.I

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Statistika Agentligining Kadrlar malakasini oshirish va
statistik tadqiqotlar institutining tayanch doktoranti
E-mail: muxayyo25@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada aholini O'zbekistoning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining eng muhim dasturiy maqsadlari ijtimoiy farovonlik va ijtimoiy kelishuvga erishish, ijtimoiy himoya qilishni ifodalovchi statistik ko'rsatgichlar tizimi va ularning axborotlar bazasini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Maqolada mamlakatning ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalar, siyosatlar va amaliy choralar tahlil qilinadi. Shuningdek, aholi uchun minimal darajada ijtimoiy himoyani kafolatlash yondashuviga muvofiq, milliy iqtisodiyotning norasmiy sektorida band bo'lganlar uchun ijtimoiy sug'urta dasturlarining qamrovini kengaytirish orqali ularni ijtimoiy himoya qilinishini joriy etish kabi muhim masalalar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: aholi, ijtimoiy himoya, mustaqil davlatlar hamdo'stligi, ijtimoiy daraja, Ijtimoiy ma'lumotlar yo'qotilishi, Indikatorlar tizimi, Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va Axborot ma'lumotlar bazasi .

Аннотация: В данной статье рассматриваются важнейшие программные цели социально-экономического развития Узбекистана-достижение социального благополучия и социального согласия населения, система статистических показателей, представляющих социальную защиту, и основные направления формирования их информационной базы. В статье анализируются стратегии, политика и практические меры, необходимые для развития системы социальной защиты страны. Также обсуждаются такие важные вопросы, как внедрение социальной защиты населения путем расширения охвата программ социального страхования для занятых в неформальном секторе народного хозяйства в соответствии с подходом к обеспечению минимальной социальной защиты населения.

Ключевые слова: Социальная защита, Содружество Независимых Государств, социальный уровень, социальная потеря данных, система показателей, экономическая, социальная, культурная и информационная база данных .

Annotation: This article examines the main areas of formation of the system of statistical indicators and their information base, which represent the social protection of

the population, achieving social welfare and social agreement, the most important programmatic goals of socio-economic development of Uzbekistan. The article analyzes the strategies, policies and practical measures necessary for the development of the country's social protection system. Also, in accordance with the approach to guaranteeing minimal social protection for the population, important issues are discussed, such as the introduction of social protection for those who are employed in the informal sector of the national economy by expanding the coverage of social insurance programs.

Keywords: population, social protection, Commonwealth of Independent States, social level, social data loss, Indicator System, economic, social, cultural and information database.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishildi. Davlat tomonidan ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlar ko'lami va turlarini kengaytirish orqali aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmogda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish xarajatlari YaIMga nisbatan ikki barobarga oshgan. Kam ta'minlangan oilalarga nafaqa oluvchilar qamrovi besh barobar ko'paygan. Bundan tashqari, nogironligi bo'lgan shaxslar va ularni parvarish qiluvchilar uchun yangi nafaqa turlari joriy etildi.

Mavzuning *dolzarliligi* quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- Konstitutsiyaning yangi tahririda ijtimoiy davlat tamoyillarining e'lon qilinganligi.
- Mehnatga layoqatsiz va yolg'iz keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlarini davlat himoyasi ostiga olinishi.

- Nogironligi bo'lgan shaxslarning ishga joylashishi va ta'lim olishiga ko'maklashish bo'yicha davlatning konstitutsiyaviy majburiyatlari.

- Ijtimoiy himoya sohasini yagona yondashuv asosida isloh qilish zarurati.

Ushbu tadqiqot ishining *ahamiyati* quyidagi normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga xizmat qilishida namoyon bo'ladi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-fevraldagi PF-5655-sonli farmoni

2020-yil 3-avgustdagi PQ-4796-sonli qarori

2020-yil 20-apreldagi PQ-4699-sonli qarori

Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 20-oktyabrdagi VM-841-sonli qarori

Tadqiqotning asosiy *maqsadi* fuqarolarning ijtimoiy himoyaga oid huquqlarini va manfaatlarini ta'minlash, aholiga ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish hamda ushbu sohaga xalqaro standartlarga asoslangan zamonaviy boshqaruv tizimini joriy etishdan iborat.

Shunday qilib, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish masalasi O'zbekiston uchun dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, bu sohada olib borilayotgan islohotlar jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi

Mavzuning keng qamrovli ekanligini inobatga olgan holda, xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan barqaror rivojlanish hamda ijtimoiy himoya masalalari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan.

Xorijiy olimlardan Simon Dresner [1,2,3] barqaror rivojlanish konsepsiyasining kelib chiqishi, evolyutsiyasi va amaliyotga tatbiq etilishi jarayonlarini chuqur tahlil qilgan. Kirk Hamilton [4,5,6] esa barqaror rivojlanishni baholashda iqtisodiy indikatorlarning ahamiyatini ta'kidlab, umumiy farovonlikning pasaymasligi barqarorlikning asosiy mezonini ekanligini ilgari surgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlari aholini ijtimoiy himoya qilishni ifodalovchi statistik ko'rsatkichlar tizimi va ularning axborot bazasini shakllantirish bo'yicha salmoqli izlanishlar olib borgan. Jumladan, M.S. Alekseychuk [7] hududlar rivojlanishining barqarorligini baholashda haqiqiy tejamkorlik indeksini qo'llash imkoniyatlarini o'rgangan. S.N. Bobylev [8] Rossiya mintaqalari uchun barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish masalalariga e'tibor qaratgan. S.Ye. Viktorovna [9] esa mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini shakllantirishda ijtimoiy tizimlarning o'zaro ta'sirini tadqiq etgan.

O'zbekistonlik olimlardan A. Nigmatov, R. Kulmatov, A. Rasulov va Sh. Muxamedovlar [10] aholini ijtimoiy himoya qilishni ifodalovchi statistik ko'rsatkichlar tizimi va ularning axborot bazasini shakllantirish bo'yicha qimmatli monografiyalar yaratgan. B. Raxmonov [11] o'z tadqiqotlarida O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish yo'nalishlarini tahlil qilgan. G'. Abdurahmonov [12] esa mehnat bozori va ijtimoiy himoya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganib, bu sohada yangi yondashuvlarni taklif etgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda quyidagi ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi:

1. Tizimli tahlil: Ijtimoiy himoya tizimining tarkibiy qismlari va ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni o'rganish uchun qo'llanildi.
2. Qiyosiy tahlil: O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ijtimoiy himoya tizimlarini solishtirib o'rganish imkonini berdi.
3. Statistik tahlil: Ijtimoiy himoya sohasidagi miqdoriy ko'rsatkichlarni tahlil qilish va dinamikasini aniqlash uchun ishlatildi.
4. Ekspert baholash usuli: Sohaning yetakchi mutaxassisleri fikrlarini o'rganish va tahlil qilish orqali amalga oshirildi.
5. Modellashtirish: Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish bo'yicha nazariy modellar ishlab chiqish uchun qo'llanildi.
6. Kontentanaliz: Me'yoriy-huquqiy hujjatlar va ilmiy adabiyotlarni chuqur o'rganish uchun foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida statistik ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hamda Moliya vazirligi ma'lumotlari asosida tahlil qilindi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalar olindi:

1. O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishildi. Ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish xarajatlari YaIMga nisbatan ikki

barobarga oshgan, kam ta'minlangan oilalarga nafaqa oluvchilar qamrovi besh barobar ko'paygan.

2. Aholini ijtimoiy himoya qilishning statistik ko'rsatkichlar tizimi va axborot bazasini shakllantirishda xorijiy tajriba o'rganildi. MDH davlatlari, jumladan O'zbekiston tajribasi qiyosiy tahlil qilindi.

3. Mavjud statistik ko'rsatkichlar tizimi tahlil qilinib, qamrov doirasi, ishonchliligi, o'zaro bog'liqligi o'rganildi. Statistik ma'lumotlarni tizimlashtirish va indikatorlar tizimini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

4. Ijtimoiy himoya sohasida yangi statistik ko'rsatkichlar aniqlandi. Bular qatoriga mehnat unumdorligi, tadbirkorlik sub'yektlarining faolligi, aholi bandligi darajasi, mehnat bozorining keskinlik darajasi, kambag'allik darajasi, iqtisodiy faollik indeksi, ishbilarmonlik kayfiyati indeksi kabilar kiritildi.

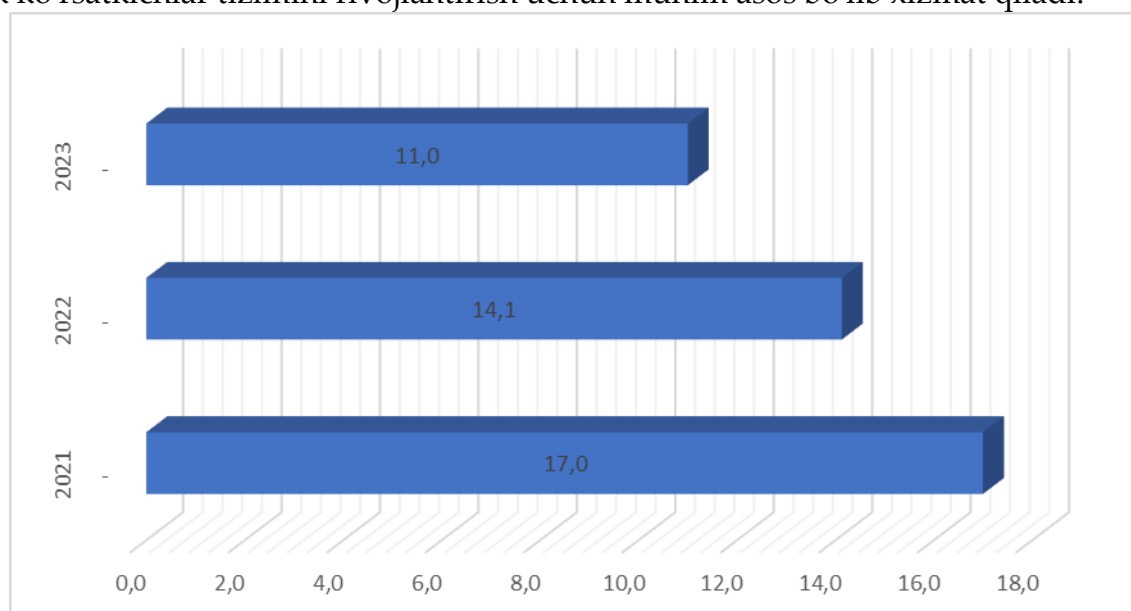
5. O'zbekistonda bolalar qashshoqligini baholash bo'yicha tadqiqot natijalari tahlil qilindi. 2021-2023-yillar oralig'ida bolalar qashshoqligi 21,5 foizdan 13,7 foizga kamaygan. Qishloq joylarda bu ko'rsatkich 24,6 foizdan 14,5 foizga, shaharlarda esa 18 foizdan 13 foizga pasaygan.

6. 2023 yilda O'zbekistonda ijtimoiy nafaqalar bo'yicha umumiy qamrov 10,8 million kishini tashkil etgani aniqlandi. Kam ta'minlangan oilalarni bolalar nafaqalari va moddiy yordam bilan qamrab olish 9 million kishini qamrab olgan, umumiy to'lovlar summasi 12,3 trillion so'mni tashkil etgan.

7. Mavjud ijtimoiy himoya tizimi resurslarning katta qismini aholining eng kam ta'minlangan qatlamlariga yo'naltirayotgani aniqlandi. Ijtimoiy yordam oluvchilarning atigi 6 foizi uy xo'jaliklarining eng yaxshi ta'minlangan 20 foiziga to'g'ri keladi.

8. Qarilik pensiyalari aholining barcha guruhlari o'rtasida nisbatan teng taqsimlanayotgani aniqlandi, bu esa ta'minotga universal yondashuvni aks ettiradi.

Bu natijalar O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish va statistik ko'rsatkichlar tizimini rivojlantirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

1-rasm. Kambag'allik darajasi

O'zbekiston Respublikasida aholining daromadlar bo'yicha tabaqalanishini o'rganish va ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Uy xo'jaliklari tanlanma kuzatuvlari natijalari asosida olingan ma'lumotlar aholining 10 foizli (detsil) guruhlar bo'yicha daromadlarning notekis taqsimlanishini ko'rsatmoqda.

1-jadval.

O'zbekiston Respublikasi aholisining 10 foizli guruhlar bo'yicha daromadlar taqsimoti

Detsil guruhlar	Ulushi (%)
I detsil	2.8
II detsil	4.1
III detsil	5.2
IV detsil	6.3
V detsil	7.4
VI detsil	8.6
VII detsil	10.0
VIII detsil	11.7
IX detsil	14.2
X detsil	29.7

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzildi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, aholining eng yuqori daromadli 10 foizi (X detsil) jami daromadlarning 29.7 foizini olsa, eng past daromadli 10 foiz (I detsil) atigi 2.8 foizini olmoqda. Bu ko'rsatkichlar jamiyatda daromadlar tengsizligi mavjudligini ko'rsatadi.

2022-yilda ijtimoiy yordam dasturlariga davlat byudjeti xarajatlari yalpi ichki mahsulotning 0.97 foizini tashkil etdi. Bu ko'rsatkich Yevropa va Markaziy Osiyo davlatlarining o'rtacha mintaqaviy xarajatlaridan past hisoblanadi.

Aholining katta qismi hali ham to'liq ijtimoiy ta'minotga ega emas. Band aholining taxminan 60 foizi norasmiy sektorda ishlaydi va ijtimoiy sug'urta dasturlarida ishtirok etmaydi. Bu holat ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Ijtimoiy himoyaning yangi milliy strategiyasini samarali amalga oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni ko'rish maqsadga muvofiq:

1. Zaruriy moliyaviy resurslarni aniq hisob-kitob qilish;
2. Mavjud va qo'shimcha kerak bo'ladigan mablag'larni belgilash;
3. Ijtimoiy himoya tizimining ta'sirini baholash uchun faktologik asosni shakllantirish;
4. Davlat xarajatlari tarkibi va yo'nalishlarini optimallashtirishni ko'zda tutish;
5. Ijtimoiy himoya sohasidagi byudjet imkoniyatlarini kengaytirish.

O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, ayniqsa norasmiy sektorda band bo'lganlarni ijtimoiy sug'urta dasturlariga jalb etish orqali aholining keng qatlamlarini ijtimoiy himoya bilan qamrab olish muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Xulosa va takliflar

Butun aholi uchun minimal darajada ijtimoiy himoyani kafolatlash yondashuviga muvofiq, milliy iqtisodiyotning norasmiy sektorida band bo'lganlar uchun ijtimoiy sug'urta dasturlarining qamrovini kengaytirish orqali ularni ijtimoiy himoya qilinishini (shu jumladan, ijtimoiy sug'urta, onalikni himoya qilish, munosib mehnat sharoitlari va eng kam ish haqini kafolatlash) kuchaytirish tavsiya etiladi. Ushbu chora-tadbirlar rasmiy bandlikning ulushini oshirishga mo'jallangan umumiy sa'y-harakatlar bilan muvofiqlashtirilgan holatda amalga oshirilishi kerak.

Ishsizlik nafaqasini oluvchilar ro'yxatga olingan ishsizlarning umumiy sonining taxminan 1 foizini tashkil qiladi. Bunday holat ijtimoiy ta'minotning xalqaro standartlarining asosi bo'lmish ishsizlik sug'urtasi O'zbekistonda deyarli yo'q deganini anglatadi.

Shuning uchun fikrimizcha, aholining kam ta'minlanganlik darajasi va axolini ijtimoiy himoya qilishning mavjud statistik ko'rsatkichlarini tahlil qilish, xulosalar shakllantirish hamda takliflar berish lozim.

Axolini ijtimoiy himoya qilishning mavjud statistik ko'rsatkichlarini tahlil qilish uchun quyidagi sifat ko'rsatkichlarini taklif qilamiz.

- mehnat unumdorligi;
- tadbirkorlik sub'yektlarining faolligi;
- aholi bandligi darajasi;
- mehnat bozorining keskinlik darajasi;
- kambag'allik darajasi;
- iqtisodiy faollik indeksi;
- ishbilarmonlik kayfiyati indeksi.

Axolini ijtimoiy himoya qilishning mavjud statistik ko'rsatkichlarini tahlil qilish uning birinchi maqsadi bo'lgan aholining kam ta'minlanganlik darajasini aniq statistik baholash uchun muhim indikatorlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 3 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasining milliy statistika tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4796-son qarori.// www.lex.uz
2. S.Dresner. The Principles of Sustainability. January 2002. Edition: 1st edition. Publisher: Earthscan ISBN: 1-85383-842-X.;
3. S.Dresner. The Principles of Sustainability. 2008 y. 200 p.;
4. M.Toman, J.Pezzey. 2014, "Sustainability and its economic interpretations", in R. David Simpson, Michael A. Toman and Robert U. Ayres (ed.), Scarcity and Growth Revisited, Resources for the Future Press, Washington, DC, USA, pp. 121-141.
5. Alekseychuk M.S. Chistiye sberejeniya kak indikator osenki ustoychivosti regionalnogo razvitiya // Region: ekonomika i sosiologiya, № 3. 2008. S. 67-77.
6. Bobilev S.N. Indikator ustoychivogo razvitiya: regionalnoye izmereniye. Posobiye po regionalnoy ekologicheskoy politike. - M.: Akropol, SEPR, 2021.
7. Subotina Ye.V. Formirovaniye ustoychivosti regionalnoy sosialnoekonomicheskoy sistemы. Internet-jurnal «NAUKOVEDENIYe». Выпуск 5 (24), sentyabr – oktyabr 2019.

8. Nigmatov A.N., Shivaldova N.S. va Sultonova R.N. Barqaror rivojlanishning ekologik jihatlari. // Qo'llanma. – T.: Bioekosan, 2017.
9. Mamashokirov S., Usmonov E. Barqaror taraqqiyotning ekologik xavfsizlik masalalari.// Qo'llanma. – T.: «Fan», 2018.
10. Nigmatov A., Kulmatov R., Rasulov A., Muxamedov Sh. Barqaror rivojlanish va uning tizimli indikatorlari. // Monografiya. – T.: Spectrum Media Group. 2019. – 120
11. Raxmonov B.B. O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish istiqbollari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. - 2023. - №3. - B. 23-35.
12. Abdurahmonov G'X. Mehnat bozori va ijtimoiy himoya: o'zaro aloqadorlik va rivojlanish tendensiyalari. - Toshkent: Akademiya, 2022. - 312 b.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

